

391

המחבר: "לא, אבל השאלה אם כבר התחילו להרוג או עוד לא התחילו להרוג."

אבו-תנופיק: "הם הרגו כבר. הרגו מה שהרגו. רצו לגמור את כולם."

רשידה: "הרגו, הרגו, הרגו אנשים."

המחבר: "כמה, בערך, את ראית שהרגו?"

השיבה רשידה:

הרבה. אני לא ספרתי אותם. חשבתי שזה מזרונים. הביאו אותם ופרקו אותם בערימה. כאשר יצאו כבר וראינו אותם. אספו אותם מהדרכים וערמו אותם. ואמרתי: "מה זה, את המזרונים מעבירים?" והנה אלה הגברים שהיו הזרונים בדרך, אספו אותם בבית הקברות. שם. מקום. בית הקברות שם קבור סבי, אבי אבא שלי מזמן. בית קברות. יודע מה זה בית קברות!

תשובתה של רשידה "הרבה. אני לא ספרתי אותם. חשבתי שזה מזרונים" לשאלה "כמה, בערך, את ראית שהרגו?" מעידה, אולי בראש וראשונה על הזעזוע שאחז בה, ברשידה, מן המעשה, מדרך ההעברה של הגופות, בעגלות ובערימות, כפי ששמענו גם ממרואיינים אחרים, כמו היו מזרונים, ומכמות ההרוגים שראתה מועברים לבית הקברות. תחושה קשה ביותר מועברת בדברי רשידה ובקולה, גם כאשר עברו כבר כמעט 50 שנה מאז האירועים.

המחבר: "כן, כן. רגע אחד. קודם כול אני מבין שהיא ראתה בדרך שהורגים."

אבו-תנופיק: "כן. קודם קבוצה, בעלה לקחו אותו. לא ידעה איך נהרג. ואבא שלה, ראתה שהרגו אותו. אבא שלך או סבא שלך?"

רשידה: "היוד שלי. זווי, דודי, זודי. זקן"

המחבר: "היוד שלה, זה מה שעם הסכיך"

אבו-תנופיק: "כן"

רשידה: "דודי, זקן, זקן, הרגו אותו."

בהמשך השיחה שאל המחבר שוב את רשידה האם בטוחה היא שבעלה נהרג והיא אישרה זאת שנית:

המחבר: "בעלך לא הלך לשם?"

רשידה: "הרגו אותו. כאשר הצבא נכנס הרג אותו."

המחבר: "את ראית את בעלך הרגו?"

השיבה רשידה:

אני לא ראיתי אותו, אבל לקחו את הגברים כאשר היהודים, הצבא, נכנסו לכפר. כך, אני יצאתי עם בעלי, לקחו את בעלי הצידה, ואנו הנשים, מישוהו לקח את הנשים ומישוהו לקח את הגברים. עכשיו, בדרכנו ראינו שכבר הרגו אותם ברחוב, בדרך. לא השאירו אותנו ביחד.

אבו-תופיק: "הסיפור שלה מתאים לכול הסיפורים."

המתבר: "זאת אומרת הפרידו אותם עוד ברחוב?"

רשידה: "כן."

המתבר: "נשים לחוד וגברים לחוד? ובגברים ישר ירו?"

אבו-תופיק: "יש חיילים שישר התחילו לירות."

השיבה רשידה:

גם השכנים שלנו, שכנים, זאת אומרת [רשידה מתרגמת עצמה מערבית לעברית], שלושה ירו בשלושה: מצטפא וח'אלד וח'ליל, אמם זקנה, אביהם זקן ועיוור.

אבו-תופיק: "אבו..."

רשידה: "ממשפחת סלבוד, ממשפחת סלבוד."

אבו-תופיק: "אה, לא ממשפחת אבו-טאבון."

רשידה: "לא, השתעעז אמם. את שלושתם הרגו."⁴⁹

רשידה פורצת בבכי ואבו-תופיק מנסה להרגיעה.

לאחר מכן סיפרה רשידה על יהודים מזיכרון-יעקב שהגיעו מן המושבה בעת הקטל. ביניהם אחד שבתו היה ליד בית סבה של רשידה בטנטורה. אחר-כך פירטה ואמרה את שמותיהם: אהרון, שכונה על ידי אנשי הכפר אהרון היטנטורי, עליו אמרה שהוא ומשפחתה היו כמו משפחה אחת, אוכלים מאותה צלחת, ואחיו - חיים ואשר, אשר היו בני משפחת בונשטיין, להם, כידוע, הייתה אדמה בטנטורה, וכן דיברה על מישוהו בשם אבו-פרידה ועוד אדם בשם מוסה, עליהם סיפרה שאמרו לצבא, לאחראים עליהם, לחדול להרוג את בני טנטורה, וכי הדבר אסור.

בהמשך שאל המתבר את רשידה האם היא יודעת על מה שקרה בבית הקברות, בו, על פי סיפורו של עבד אל-רזאק יחיא חפרו האנשים בורות ואז נורו ונפלו לתוכם, השיבה רשידה על פי מה שראתה בעיניה שלה:

⁴⁹ ראה: שם.

חפרו. הביאו, הביאו הרבה. מאיפה אני יודעת? זה כבר שלם. מה שאני ראיתי בעיניים שלי, מה שאני ראיתי בעיניים שלי, יעני, היו הורגים. אני לא יודעת אם פה או שם בכפר, מבחוץ. מאיפה אדע! אבל מה שאני ראיתי - אספו אותם. אספו ערימה. הביאו טרקטור, חפרו וחפרו.

אולי
לפי
האזנה
לד"ר
לוי

המתחבר: "זאת אומרת אספו אותם!"

רשידה: "כן. זרקו אותם ערימה אחת וקברו אותם."

רשידה, כאחותה נגייה, מקפידה לציין מה בדיוק היא ראתה בעיניה ומה הגיע אליה בשמיעה מאחרים. היא ידעה שהרגו וגם ראתה חלק מן הדברים כמו עיניה, כפי שהבאנו קודם לכן מתוך מה שסיפרה. בדברים האחרונים המצוטטים, מספרת רשידה על כך שראתה את איסוף הגופות בערימה וראתה שטרקטור שהובא למקום חפר וחפר כדי לקבור את הגופות. מתוך ידיעתנו שהנשים, הילדים והזקנים נלקחו מטנטורה ביום הכיבוש עצמו, עלינו להבין שרשידה תיארה את מה שראתה בעיניה ביום כיבוש טנטורה, בטרם עזבה את הכפר. התיאור הזה של רשידה, על השימוש בטרקטור, שחפר את הבור, בו קברו את ההורגים ביום כיבוש הכפר והמידע שבדנו על המשך קבורת הללי טנטורה גם בימים הבאים, על פי תיאורי יעקב אפשטיין, מחסן מראעני ואחרים, יש בהם כדי לחזק את ההשערה, שמספר החללים של טנטורה היה כזה שנדרשו מספר ימים כדי לסיים את קבורת כולם.

תוך כדי השיחה על ביות הקברות סיפרה רשידה על תלונה שהוגשה למשרד הדתות על כך שהיהודים שהתיישבו בטנטורה, קיבוץ נחשולים ומושב דור, פגעו וחפרו בבית הקברות של טנטורה והשליכו את כל תכולתו, גם בית הקברות הרגיל של טנטורה, עוד בטרם מלחמה - במקרה שלה, של רשידה - אביה, סבה, טבו של סבה, דודיה ודודותיה ושאר קרובי משפחתה - לים. רשידה קבלה מרה על הדבר, בטענה שנעשה בכך דבר שאסור היה לעשותו.⁵⁰

משנמרה השיחה אודות בית הקברות סיפרה רשידה על כך שהצבא הוציא מטנטורה את הנשים והילדים והעבירם לפרידיס, בהסכמת מחיתאר פרידיס אסמאעיל ברייה ואז חזרה להתייחס אל הגברים: "...עכשיו והגברים, מי שהרגו אותם - הרגו אותם. בכפר חרגו כמעט 100, 150, 130, 140, 160, לא יודעת."

⁵⁰ לאור דבריה אלו של רשידה יש לומר כי יש חמצמנים לבדוק מה מידת האמת בדבריה, בעניין בית הקברות. מאחר וישנם אנשים שהם תושבי טנטורה לשעבר, שבני משפחותיהם נהרגו וקבורים בו והם מכירים את השטח ויכולים לזוהר, יחסית בקלות, את מקום קבר האחים על מגרש החניה של נחשולים ודור, יש לעשות את הכול כדי לחפור במקום בו נמצא קבר האחים, על מנת ליישב ללא עוררין את המחלוקת, בעיני אלה החושבים שהיא קיימת. זוהי מטלה שחובה לבצע אותה, כדי לחשוף את מה שקרוי בעולם המשפטי "קורפוס דליקטי", שהוא "גופת הנרצח" (Corpus Delicti), והיא, כמוכר, ניתנת לביצוע ללא קושי רב. מאידך גיסא זוהי גם חובה אנשית ממדרגה ראשונה, בראש וראשונה כלפי אותם אזרחי ישראל שהיו בזמנו תושבי טנטורה ואין לחלוק על הזכות היסודית השמורה להם, להקמת קבר לאבותיהם ולבני משפחותיהם, בין אם נפטרו לפני המלחמה ונקברו בבית הקברות של הכפר ובין אם נהרגו בטנטורה בעת חקרב ולאחריו וקבורים אי-שם, תחת מגרש החניה של נחשולים ודור. יש למהר ולבצע את החסד האחרון הזה עם הצאצאים החיים עדיין, כנהוג וכמקובל במדינות ובין עמים.

לפי
האזנה
לד"ר
לוי

אבו-תופיק: "לא יודעת מספר. אף אחד לא יודע."

רשידה: "אף אחד לא ידע, יא חביבי, אף אחד לא ידע על השני, אף אחד לא ידע על השני."

אבו-תופיק: "מספר מדויק אין."

ענתה רשידה:

אה [נאנחת], עכשיו, פה, הגברים לקחו אותם לתחנת המשטרה בזמאין [כוונתה לזיכרון-יעקב] כלאו אותם, אחר-כך לקחו אותם לאם-חיאלד [אזור נתניה כיום], אחר-כך לבת-גלים [יתכן ורשידה לא קלטה היטב את השם וכאשר אמרו לה גיליל - הבינה, כנראה, בת-גלים, מאחר ומעדותיות אחרות רבות ידוע לנו כי לאחר אם-חיאלד הועברו אסירי טנטורה לגיליל], אחר-כך - לא יודעת לאן הסתובבו איתם.

בהמשך סיפרה רשידה על הסבל והרעב שסבלו פליטי טנטורה בפריזיס, שם רצו לעזור להם אך לא היה שם די מזון לכולם. אנשים נאלצו ללכת לכפרים אניזם וגבע לחפש מזון והיו גם כאלה שמתו מרעב. רשידה גם הרחיבה את הדיבור על קרקעותיה, בינה לבין בעלה - 130 דונם אותם דרשה, לקבל בחזרה מן המדינה ולא הסכימה לוותר עליהן למכור אותן בכסף. על הנושא הזה, של אדמותיה ואדמות משפחתה חזרה רשידה ודיברה מספר פעמים, דיברה על כך שעל חלק מאדמותיה עשה אחד הקיבוצים בריכות זגים ועל עוד שטח שנלקח על ידי היהודים. היא גם אמרה שחייבים להחזיר לה לפחות חלק מאדמותיה, עליהן יש בידיה קושאנים, כדין:

למשפחתי, מצד הורי היו בטנטורה 30 דונם ולבעלי, שנהרג ביום כיבוש הכפר, היו, לא פחות מ-110 דונם. יחד, כל השטח - 140 דונם, מתוכם אין בידי כיום אפילו מטר מרובע אחד ואני תוהה לעצמי: איך יתכן, שממשלת ישראל, שלקחה לעצמה הכול לא יכולה להפריש גם לי משהו?⁵¹

אחר-כך סיפרה על כך שרוב אנשי טנטורה הועברו לירדן - גברים, נשים וילדים, ושהיא, אישית, סירבה לעשות זאת.

בהמשך סיפרה רשידה שהיחסים עם היהודים היו תמיד טובים מאד ושאנשי טנטורה תמיד אירחו את אנשי פריזיס שבאו לשפת הים, נשארו שם עד הלילה, כאשר אנשי טנטורה הלינו אותם אצלם, השקו והאכילו אותם וטיפלו בהם - כמו היו משפחה אחת ונפרדו מהם לשלום לאחר מכן.

⁵¹ ראה: רשידה - ראיון אישי.

רשידה גם סיפרה על מעפילים שהגיעו לחוף טנטורה, בשנות השלטון הבריטי, ונתקבלו יפה מאד על ידי תושבי טנטורה, שעזרו להם בכל דבר, והמשיכו מהם לזיכרון, חדרה וחיפה. ואז סיפרה רשידה שוב את סיפור ההתקפה היהודית על טנטורה, באישון לילה:

...היהודים הם שחונקו אותנו כשישנו, בשעה שתיים וחצי בלילה. באו בפצצות מכאן, בטנקים, בים בסירות מנוע גדולות, ברכבת, ברכבת מחיפה. הם אשר באו והרגו וטבחו בנו והוציאו אותנו מאדמונתנו, הוציאו אותנו והרגו את הגברים ונשארו אלה שנשארו, זקנים, זקנים, קצת ילדים לקחו אותם וכלאו אותם כאן, אחר-כך לקחו אותנו והוציאו אותנו...⁵²

לאחר מכן שאל המחבר את רשידה לגבי האפשרות שהיו זרים בטנטורה, עראקים או סורים. המחבר: "לפי היום הזה, שנכנסו החיילים, היו שם, בטנטורה חיילים מן עראק או מן סוריה או ממשוהו!" אמרה רשידה:

לא, לא, באלוהים, אף אחד. אף אחד. אבל הם, יא חביבי... [מתעניינת מה שם המחבר וממשיכה]: הם, תבחורים, הבנים שלנו, תגיד עליהם אנגלים, יהודים או גרמנים, הם בחורים יפים. תפסו אחד ואמרו לו: "אתה סוריו" אני שמעתי אותם באוני. "אתה סוריו" ענה: "לא, אני לא סורי, אני מטנטורה!"

המחבר: "גלדי [בערבית: מקומי]"
אמרה רשידה:

"מכפרי, מן האדמה שלי, מפה. אני לא סורי." הם חשדו, היהודים, כי ראו שהבחורים נאים, והרגו אותם, הרגו אותם. אמר לו: "אתה מסוריהו" "לא."

המחבר: "זאת אומרת את יודעת..."

רשידה: "כן!"

המחבר: "100%..."

רשידה: "100%..."

המחבר: "לא נכנסו..."

רשידה: "כן."

המתבר: "לא חיילים עראקים..."

רשידה: "אף אחד. באלוהים, אף אחד. לא, באלוהים."

לאחר מכן סיפרה רשידה על שני יהודים, תימנים, מן החיילים שהיו אותו היום בטנטורה, שהביאו מים להשקות את הילדים ביום הכיבוש, שהיה יום חם במיוחד, והילדים היו צמאים מאד. ואת אותם השניים פגשה מאוחר יותר בזיכרון-יעקב, כשהגיעה לשם לעבוד, זיהתה אותם ואף דיברה עם אחד מהם. בשיחה שהתפתחה לאחר מכן אמרה רשידה ששמו היה יגאל, אך לא ידעה את שם משפחתו או במה עסק, כך שקשה היה לזהות את האיש, מה גם שהוא כבר נפטר.

בשלב מסוים נסבה השיחה על מספר התושבים בטנטורה. כשאמר המתבר שהיו בטנטורה 1470 תושבים, על פי הכתוב באנציקלופדיה הפלסטינית אמרה רשידה שהיו הרבה יותר, יותר מ -

5000. לקראת סיום הפגישה סיפרה רשידה על הבחורה שהחיילים התעללו בה:

המתבר: "הבחורה הזאת, את ראית שהיא חזרה כך וכך?"

אבו-תופיק: "שהחזירו אותה."

ענתה רשידה:

כן. הביאו אותה לים. הביאו אותה לים, כשישבנו האנשים שם. הביאו את הבחורה גמורה. אז סיפרו האנשים, אמרו שעשו בה משהו מכוער והשליכו אותה. אבל אני כמו עיני לא ראיתי, אבל סיפרו שהחיילים לקחו אותה ועשו בה משהו מכוער. וחביאו אותה לים, שם. הוי, הלב כואב. אפשר לחשתגע. ראינו דברים. נשאיך את זה לאלוהים.⁵³

רשידה, שהכירה את הבחורה, שהייתה בת הכפר, ציינה את שמה: בהיה צבאע', והוסיפה שהיא לא נמצאת בפרידיס, שהלכה עם בני הכפר שעזבו את הארץ ושהיא אף אינה יודעת אם היא עדיין בחיים, אם החלימה מן הפגיעה או מה מצבה. לאחר מכן עוד הוסיפה רשידה ואמרה: "כן, הם עשו, דברים רבים. אני אומרת לך, החיילים שנכנסו אל הכפר. דברים, זאת אומרת..."

לפני סיום הראיון הסבירה רשידה פעמים אחדות כיצד השפיעה הפגישה והשיחה אודות טנטורה עליה: "אני - זהו - השכל שלי כואב. הראש שלי, השכל שלי התהפך. כואב לי הראש."

לאחר מכן הוסיפה רשידה:

⁵³ ראה, שם.

397

לא. זהו. אל תחזור אלי. הראש שלי כואב. הלילה לא אישן. הלילה אראה בדמיוני את כל מה שקרה ואחיה כמו משוגעת. מה! שאתגעו תעזוב אותי, אבו-תופיק.

ולפני הפרידה שוב אמרה :

אבל הלילה לא אישן. אני לא ישנה. אני אראה את כל מה שקרה בטנטורה ולא אישן. אני לא שוכחת גם מה שקרה לפני 47 שנים.⁵⁴

רזק עשמאווי (אבו-סעיד)

רזק עשמאווי (אבו-סעיד) היה בילדותו המוקדמת, החל מגיל שמונה שנים ועד גיל 13 חניך בפנימיה בכפר אל-באצה שבצפון וחזר לטנטורה בנובמבר 1947, כנראה על רקע ההחלטה באו"ם וראשית ארועי הלחימה בין הערבים והיהודים. התמונה הכללית מן הקרב שהתנהל לכיבוש טנטורה בזיכרונו של רזק - די מעוותת. בתור ילד בן 13, לא ראה את הכול, לא שמע את הכול ואף לא הבין את הכול. אך מתוך מה שראה בעיניו ואינו יכול לשכוח סיפר אבו-סעיד דברים אחדים. הראיון עם רזק נפתח בכך שהוא סיפר על הוצאה להורג, שהוא היה נוכח בה: "...שעמדו אותם 25 - 30 בחורים, בחורים, ונתנו כדורים."

המחבר: "וירו בהם."

רזק: "ועברה משמה, למה שמו את כל החבורות בצד? אחד מהם היה קורא לה: 'אמא, אמא, ובאה לעזור; זה בן'!"

המחבר: "ילד."

רזק: "נתנו לה עוד כדור, יעני, מלמעלה, יעני, נתנו לה כדור, יעני."

המחבר: "לאמא?"

רזק: "לאמא."

המחבר: "מה אתה אומר. יעני לא רק לגברים?"

רזק: "זה אני ראיתי בעיניים שלי, אפילו מאד... אצלי בראש, אני לא יכול להוציא..."

המחבר: "עכשיו זה היה בחוץ, בתוך חדר, איפה זה היה?"

רזק: "לא. ברחוב."

המחבר: "ברחוב?"

רזק: "ברחובות."

⁵⁴ ראה: שם.

משתתף נוסף בשיחה: "ספר לו על משפחת אב-צפיה. הרי אתה יודע."

רזק: "בטח. מה קרה?"

המשתתף הנוסף: "אחיה של סבתא. היא סיפרה לנו. אבא שלי סיפר לי. הם הדודים שלו. משפחת אב-צפיה.

נכון?"

רזק: "זה אני לא אשכח.."

המחבר: "אביך מאיפה?"

המשתתף הנוסף: "אבי – דודיו הם מטנטורה."

המחבר: "הוא חי גם כן?"

המשתתף הנוסף: "הוא לא חי."

רזק: "זה, אמרו לו, סיפרו לו."

המשתתף הנוסף: "הסבתא מטנטורה. האחים שלה, זאת אומרת. אבא שלי, למי שהיה אומר אימא."

המחבר: "ברור. אז אולי אפשר לתפוס אותו."

המשתתף הנוסף: "לא. אתה יכול לתפוס אותו, אבל יש לו בעיה בשבילך..."

רזק: "אבל הוא לא ראה. לא ראה. הוא לא היה ב...תיתן לי טיפס היה, היה בדרך ה..."

המשתתף הנוסף: "לא. הוא קבר הרבה הרוגים שם. ערימות של הרוגים, הרבה הרוגים."

המחבר: "לקחו אותו מפה אחר-כך לקבור שם?"

המשתתף הנוסף: "כן. הרבה הרוגים, הדודים שלו. זאת אומרת האחים של האימא שלו."

מישהו נוסף: "אבו-פהמי."

אמר המחבר:

את אבו-פהמי פגשתי...אבל הוא...עכשיו ראיתי אותו יושב במסגד, אבל הוא לא אמר שהוא ראה,

הוא אמר שהוא לא בדיוק יודע. אז הייתי עם מה שמו, אבו-תופיק.

רזק: "אם הוא לא ראה הוא משקר." ⁵⁵ מתנהל עוד ויכוח אוזות אבו-פהמי.

בשיחה אצל רזק, התעוררה מחדש הטענה שכבר נתקלנו בה, שאבו-פהמי לא אמר בשיחה את כל

הידוע לו, ולכן אמר עליו רזק שאם הוא אומר שהוא לא ראה – הוא משקר.

בהמשך סיפר רזק על הפרדת הבחורים מן המשפחות על שפת היס ועל כך שלקחו את בני

המשפחות כדי להעמיס אותם ולהוציאם מן הכפר, דרך בית הקברות, בצד המזרחי של הכפר, שבו

⁵⁵ ראה חג - ראיין אישי.

היו האוטומובילים שהובילו את בני המשפחות לפרידיס. רזק סיפר, בהתרגשות ניכרת על מה שזכר מאותו הקטע של האירוע: "אז אנחנו, היינו על היס. אז לקחו אותנו מזרחה."
 מישהו מוסיף-שואל: "ברגלי"
 רזק המשיך: "אז שמח עמדו הגברים בצד והבחורות עם הילדים בצד..."
 המחבר: "בגד שני"
 השיב רזק:

או איזה קטע היה שמה, אתה יודע, אני, אני לא, אני לא נותן לאף אחד שיראה דבר כזה. קמו, כל הצבא של היהודים, קמו והתחילו עם חרובים ככה עם ה [מילה לא ברורה]. תראה את זה: כל אימא, כל אימא לקחה את הבנים שלה והיא עושה אותם ככה והיא, והיא, למה? היא פתחה, חשבה שרוצים להרוג בזה, היא רוצה יעני, להרוג מאיתנו. אז כל אימא, תראה, אם יש לה ארבע, יש לה חמש, יש לה שניים, יש לה אחד, כל אחת, היא לקחה את הילדים שלה למטה והיא...

המחבר: "שלא ידו"

רזק: "כן. יעני שיורו באימא. לא יירו בילדים. תראה איזה קטע היה..."⁵⁶
 לאחר מכן עבר רזק לתיאור נוסף, על איסוף גופות חללי הכפר:

עכשיו הדבר השני. תראה איזה גם קטע. באותו, באותו הורגע, לקחו כמעט איזה 30 - 40 בחורים מהכפר. והתחילו לעשות את הפעולה. הכול האנשים שמתו בתוך הכפר. ואיפח לשים אותם תראה, תאר לך שלקחו עגלה, לקחו עגלה, ושלושה - ארבעה חברים סוחבים את העגלה והם מסעינים את זה מלא, את העגלה, עגלה של חסוסים, עם ארבעה, עם ארבעה גלגלים, והם זורקים את זה על בית הקברות. יעני, מה זה על בית הקברות? כל האנשים יושבים, יעני מול העיניים יעני, זאת אומרת...

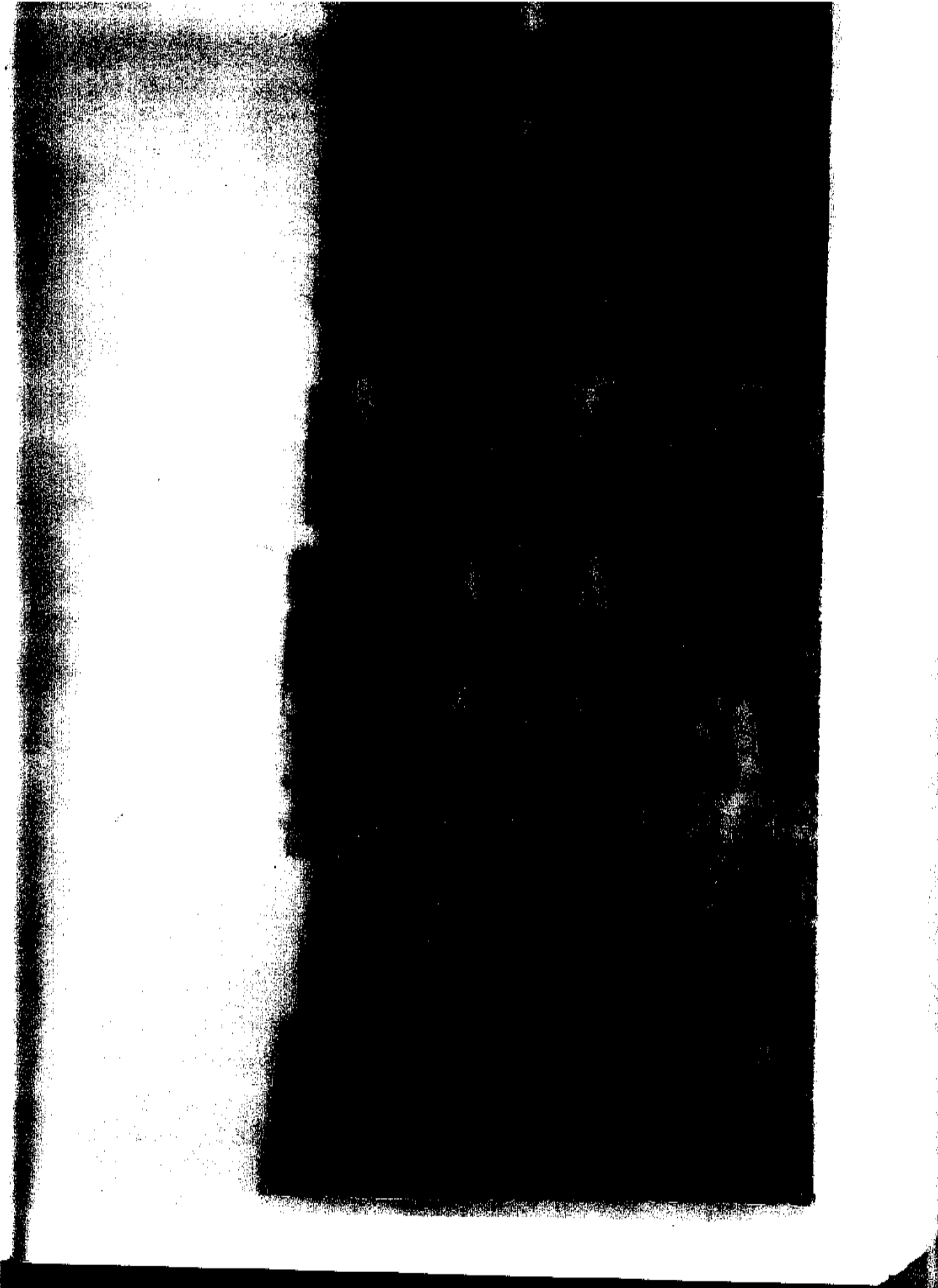
המחבר: "באותו היום"

רזק: "אותו רגע, מה זה באותו היום? באותו היום. בטח באותו היום..."⁵⁷

רזק ותיאר בשפתו, על פי מה שזכר את כיבוש הכפר, את השלב בו גברו הלוחמים היהודים על המקומיים ועל הדרך בה החלו תושבי הכפר להתרכז, תוך כדי נסיגה, מבית לבית. הוא דיבר על כך שכל שכונה קטנה הייתה מתאספת ומרימה ידיים וכי כשהצליחו לכבוש את הכפר מן הדרום נגמר העניין והחלו לאסוף ולרכז את האנשים, בערך מן השעה 10.30 או 11.00. לדברי רזק, למן השעה הזאת - החלו לרכז את תושבי הכפר, גברים לחדר ובחורות וילדים לחדר, על שפת היס.

(ל) נכון
 (כ) כן
 (ד) כן

ראה שם
 ראה שם

לדבריו האנשים היו על שפת הים עד השעה 14.00 או 15.00. ואז עבר רזק לתאר את הוצאתם להורג של 20 או 25 בחורים, אותה ראה במו עיניו, וכנראה, העובדה שהוא ראה את הדברים מתרחשים במו עיניו כמעט עלתה לו בחייו אלמלא החייל שהיה איתו לא היה נחלץ להגנתו. להלן יובא, בשלמותו, קטע השיחה בו סיפר רזק בשפתו את הדברים שקרו.

רזק: "אחר-כך בא אחד, אחר-כך אני הכרתי את הבחור הזה."

המחבר: "איזה בחור?"

רזק: "מזיכרון. קוראים לו עמנואל סמסונוב."

המחבר: "עמנואל סמסונוב?"

רזק השיב:

כן. אחר-כך, בסוף אני, אני, הוא זכרנו לברכה, הוא נפטר, אבל יעני בסוף שאני ידעתי שהוא מזיכרון. אני ראיתי אותו אחר-כך בזיכרון והכרתי אותו.

המחבר: "כן, מה, מה היה איתו?"

השיב רזק:

הוא אמר: "הילדים התחילו לבכות. רוצים לאכול", הוא אמר לי: "בוא אתי, ניקח, נאסוף לחם מחבתים בשביל הילדים."

המחבר: "הוא לקח אותך לאסוף..."

רזק: "לחם בשביל הילדים"

המחבר: "בבתים?"

ענה רזק:

בבתים. אז הצבא של היהודים הם עוד ממשיכים לאסוף את האנשים. למה, הכפר הייתה גדול, כמעט איזה 4000 איש היו.

המחבר: "כמעט 4000 איש?"

רזק: "ישמה אני ראיתי את הקטע הזה, שבעד איזה 20 - 25 בחורים, וביניהם היה זקן קוראים לו אבי-זיד..."

המחבר: "רגע, איפה זה היה?"

ענה רזק:

היה בדיוק, כשאתה יוצא לים, אתה בא מהמסגד, המסגד שלנו היה שמה, בתוך הכפר, בדיוק על הביצה, שמה קוראים לה ביצה. המסגד היה במזרח. יש שמה דרך, אתה רוצה ללכת לים. ושמה אנחנו עברנו, הוא אומר לי, חכה, חכה, היהודי הזה החייל, אמר לי חכה, תעמוד, חכה רגע, ואני ראיתי אותם, שמו אותם על הקיר.

המחבר: "על יד המסגד?"

רזק השיב:

לא. יעני, המסגד - מע... המסגד מערב, המסגד מערב שמה, יש שמה רחוב, אתה צריך ללכת לים. לא רחוק מהמסגד, אולי איזה 50 מטר. ושמה, איך זהו היה שמה כיכר כזה.

המחבר: "כיכר?"

רזק: "איך שעברו את הכיכר?"

המחבר: "כן, איך שעברו את הרחבה הזאתי, אולי איזה 20 מטר, שמה היה את הבנים, שמו אותם על הבתים.

אחרי..."

המחבר: "כמה אנשים היו שם?"

רזק: "כמעט מ-20 ל-25. והיה ביניהם..."

המחבר: "כאילו לאורך הקירות?"

רזק: "שמו אחד על יד השני. ככה."

המחבר: "בערך 25 איש."

רזק: "כן, ואני ראיתי אחריהם היו קבוצה של בחורים. בחורות, סליחה. יעני אחריהם היה גם בחורות."

המחבר: "כן."

רזק: "ושמה נתנו, שמענו את הירות ואני ראיתי אותם שהם נופלים."

המחבר: "גם בחורות?"

רזק: "לא. רק את הבחורים. אז הגיעו הבחורות. אין דרך, רק את הדרך הזאת. אז הגיעו הבחורות. אני שמעתי, אני

גם, גם..."

המחבר: "כאילו אחריהם בהר היו צריכות להיות הבחורות."

רזק: "הבחורות היו אחרי הבחורים. כן. הגיעו למקום מסוים. שמו את הבחורים ונתנו כדורים והבחורים נפלו."

המחבר: "והבחורות נשארו לעמוד?"

השיב רזק:

בחורות ממשיות, יעני. איך הגיעו הבחורות, אולי זה שניות, יעני, אחריהם היה הבחורות. אז, על זה אני שמעתי, הוא צועק: "אימא, אימא!" אני ראיתי את זה. זה היה ממשפחת אבו-צפיה. אני שמעתי אותו צועק: "אימא, אימא!"

המחבר: "מאיזו משפחה?"

רזק: "אבו-צפיה"

המחבר: "אבו-צפיה" ועוסקים באיות השם שהוזכר.

רזק המשיך בדבריו:

אז אני, זאת הבחורה, יעני, אימא של הילד הזה, של הבחור הזה, היא באה ונפלה עליו, הוא צעק. הוא נתן לו את החייל הזה גם נתן לה כדור.

המחבר: "אז זאת הייתה הבחורה היחידה שירו בה?"

רזק: "שלוש בחורות."

המחבר: "אה, שלוש."

רזק: "שלוש בחורות."

המחבר: "ועוד שתיים חוץ ממנה, יעני."

רזק: "ועוד שתיים. את הסיבות של השתיים האלה אני לא, לא יודע."

המחבר: "כן, עכשיו, באותו מקום, אני מבין שזה היה עוד לפני שהאנשים האלה הגיעו אל הריכוז של כולם."

רזק: "כן, כן, לפני שהיה הריכוז."

המחבר: "יעני, הם עוד לא הגיעו לשפת הים."

רזק: "לא, לא. עוד לא הגיעו. מה, איפה, היו רחוקים עוד. אולי זה עוד 300 מטר, 200 מטר, עד שמגיעים לשפת הים."

הים."

המחבר: "כן."

רזק: "אז אנחנו עברנו שמת, התחלנו לאסוף לחם."

המחבר: "עכשיו בזמן הירי החייל סמסוטב עצר אותך עד שגמרו לירות."

רזק: "כן."

המחבר: "ואחר-כך המשכתם לאסוף לחם?"

403

רזק : "אספנו לחם, בחזרה חזרנו לשפת הים."

המחבר : "כן."

רזק המשיך :

ראיתי עוד, חוץ מ...בחזרה, עברנו על קטע הראשון. יעני, כשאני חוזר בחזרה כבר הס, הראשונים שראינו אותם, אז בהתחלה...

המחבר : "זאת אומרת חזרתם לאותו מקום?"

רזק : "אין לנו דרך. הייתה, אין לנו ברירה אחרת. אנחנו צריכים לחזור מאותו רחוב."

המחבר : "כן."

רזק : "אותו רחוב חייבים לחזור."

המחבר : "אה. אז אלה שהרגו אותם - ראיתם אותם שם שוכבים."

רזק :

עברנו עליהם, יעני. אז עוד, כשאנחנו חולכים - עברנו. עכשיו, רוצים לחזור בחזרה, עברנו על, על אנשים שנהרגו בהתחלה.

המחבר : "אה."

ורזק המשיך בסיפורו :

אז יותר קדימה, עוד, המשך של הים, ראיתי עוד, עוד קבוצה. הרגים. אותו דבר. יעני. היו על הקירים [כוונת רזק : קירות], ואותו דבר... את האנשים ההם גם, אולי, זה 50. 50 40, ככה. אותו דבר יעני, לא רחוק מההם אולי איזה 50 מטר.

המחבר : "כן, ואתם המשכתם ללכת, אני מבין, לכיוון שפת הים."

רזק : "כן, יעני, בידיים שלי, וההוא גם, התחיל לחלק ל..."

המחבר : "יעני, אתה היית רק עם החייל הזה, שניכם."

רזק :

כן, וגם פעם אחת אני לא ידעתי מה, מה הם מדברים, אז הוא לקח אותי בידיים שלו ככה... היה צעקות בינו ובין עוד שני חיילים. צעקות הייתה. בסוף הוא אמר לי בסוף : "אתה יודע, אני הגנתי

עליך, יעני, רצו להרוג אותך ואני לא יודע מה" ככה הוא אמר לי, אני לא יודע. אז הוא לקח אותי בין הידיים...

המחבר: "זיכר איתך עברית! הוא דיבר איתך בעברית!"

רזק: "ערבית. ערבית."

המחבר: "אה הוא ידע ערבית סמסונוב."

רזק: "הם יודעים ערבית."

המחבר: "כן."

רזק: "אז הוא אומר: 'שאני הגנתי עליך, יעני, רצו להרוג אותך'. אמרתי לו: 'מה, מה הם רוצים?'"

המחבר: "אתה לא יודע למה הם רצו להרוג אותך?"

רזק: "מאיפה אני יודע?"

המחבר: "אולי בגלל זה שאתה ראית שהרגו?"

רזק: "אני לא יודע."⁵⁸

לאחר מכן סיפר רזק על החיפוש הגופני שערכו על כולם ועל כך שאסרו על התושבים לשאת איתם חפצים בעלי ערך, וכך סיפר רזק:

ואז לקחו אותנו ל... על יד בית הקברות. יעני, חיפש. היו, חיפשו אותנו. אסור היה לך שעון, אסור לך כסף, אסור היה לך בגדים, אז התחילו "לנקות". הבחורות - יש בחורות מחפשים אותן, הבחורים - בחורים וככה יצאנו - ריק.

המחבר: "כל מה שהיה לאנשים, שעונים, אה..."

רזק: "הכול, הכול, זהב, כסף, הכול, ארנק, אסור לך לקחת אותך משהו."

המחבר: "מי רוקן את, מי חיפש על הבחורות?"

רזק: "אה... חיילות."

המחבר: "חיילות."

רזק: "בחורות."

רזק סיפר על מעטים שהצליחו לברוח מטנטורה לכיוון אגזיס, עין עיזאל וג'בע אך הוא הדגיש כי אלה היו בודדים בלבד. לאחר מכן דיבר רזק על קבורת החללים של טנטורה, אותה ראה בהיותו בבית הקברות, וכך סיפר:

⁵⁸ ראה: שם.

משם, אנחנו על בית הקברות ראינו את ה... בני הכפר, יעני, מביאים הרוגים ושמים אותם בתוך ה...
יעני מול האנשים שיושבים. מולנו, יעני, מולנו שמים את כל ההרוגים.

המחבר: "ביחדו"

רזק: "כן."

המתבר: "לא כל אחד לחודו"

רזק: "לא, לא, לא. ביחד. עיימה אחת."

המתבר: "כמה, בערך, אתה חושב שהכניסו בערימה?"

רזק: "בערך, שהספיקו להביא, להביא אולי מ-40 ל-50."

המתבר: "אבל הביאו אותם עם עגלה?"

רזק:

עם עגלה, אבל לא הספיקו להביא את הכול. אז אמרו: "בואו ניקח אותם." אחר-כך באו מהכפר
מפרידיס, לקחו כמה אנשים לאסוף את ההרוגים.

המתבר: "זאת אומרת, זו הייתה בעצם עגלה אחת, שבעצם עובדת עם סוסים בדרך כלל, ששחבו אותה בידיים?"

רזק: "בדרך כלל כן, ארבעה גלגלים. היא צריכה להיות סוסים."

המתבר: "ארבעה גלגלים."

רזק: "ארבעה גלגלים, כן."

המתבר: "אז הייתה עגלה גדולה?"

רזק: "עגלה גדולה, כן, הגלגלים שלה מקרשים, לא מ..."

המתבר: "כן, כמו פעם, גלגלי עץ כאלה, גדולים."⁵⁹

רזק סיפר על הפינוי מטנטורה ועל הצפיפות של הנשים, הילדים והזקנים שהגיעו לפרידיס, ואמר:

למה! הנח היה 300 בתים בתוך פרידיס, התמלא. כל חדר כזה, היינו שלוש - ארבע משפחות. אני
נשארתי עם אימא ועם אחים שלי שלושה ימים בחוץ, ברחוב. אין מקומות.

⁵⁹ ראה: שם.

בהמשך השיחה סיפר רזק כי בסך הכול נהרגו בטנטורה 97, מתוכם שלוש בחורות. באשר לקבורות הגופות אמר רזק שהדבר לקח עוד ימים אחדים, עד שלקחו אנשים מפרידים לביצוע מלאכה זו. ראשית - צריך היה לסיים ולאסוף את הגופות מן המקומות השונים בהם היו מפוזרות, ולאחר מכן קברו אותן בתוך שני בורות גדולים לגברים ובר אחד קטן לנשים. רזק סיפר גם על 10 או שתים-עשרה גופות של גברים, שנקברו בעמדותיהם, במקומות בהם נהרגו. רזק דיבר בכאב רב על כך שלא נותר כלל בית קברות לכפר טנטורה: לא בית הקברות הרגיל של הכפר ואף לא קברי האחים לחללי יום כיבוש הכפר, וכי בנו עליו בתים וחניונים של המושב דור. למרות זאת, אמר רזק שאף על פי כן יודע הוא לזהות, פחות או יותר, את המקום בו היה בית הקברות. כשנשאל רזק כמה חיילים ראה שהשתתפו בהוצאה להורג שבוצעה לנגד עיניו השיב רזק כי אלה היו עשרה או שנים-עשר חיילים. הוא לא ידע לומר דבר כלשהו לגבי קבוצת ההרוגים השנייה שראה, שכן, כשמצא אותם הם היו כבר הרוגים. רזק נשאל בהמשך על יחס החיילים כלפי תושבי טנטורה, שנכנעו. הוא ענה שהיחס לא היה כל-כך טוב ואף זכר מקרים מיוחדים (באחד מהם הייתה אמו בסכנת חיים אמיתית), עליהם דיבר בפירוט:

אני זוכר מזה שני קטעים. היינו רוצים, רוצים ללכת ל... כשאמרו לנו צריכים לצאת. משפת הים עד בית הקברות היה לנו שני קטעים. קטע אחד, הראשון, שהיה באימא שלי. אימא שלי מרוב הפחד, מרוב הזה, אז היה לה כמעט שיתוק ברגליים, ובשביל להרים אותה - אז לא יכולנו. אז התחלנו להתחנן לה שתניסע. אז בא חייל אחד ואמר: "בשביל מה תניסע? אז אה...בוא נהרוג אותה וזהו. גמרנו." אז אני זוכר את זה. היה ריב בין שני חיילים, והחייל, כנראה הוא היה זיכרני, החייל אמר: "לאז" והלך והביא עוד איזה חייל אחד וזרקו אותו משם.

אמא שלי
הייתה ככה
היא לא יכלה
ללכת

המחבר: "את זה שרצה להרוגו"
השיב רזק:

כן. אז הוא אמר: "חבל, בשביל מה, הוא לא יכולה לנסוע, אז בוא נהרוג אותה וזהו!" זה היה הקטע הראשון. הקטע השני - ראינו גופייה אחת באותו הרחוב, כשאנחנו נוסעים. והרבה, אנחנו היינו בסוף.

המחבר: "מה ראיתם, גופייהו"
רזק: "בחור, יעני, בחור."
המחבר: "אה, גופה."
רזק: גופה. אז ושמר, כנראה אשתו ו..."

רזק : "אני לא יודע, אולי באו אחרים, אני לא יודע."

המתבר : "אבל זה היה באותו היום של ה...כיבוש?"

רזק : "כן, באותו הזמן, כן."

אמר המתבר :

יכול להיות שזה היו סתם אנשים שבאופן פרטי הם הביאו מהבית מצלמות וצילמו. טוב, את...היה דבר כזה ש...אמרו למישהו, או לנשים או לילדים, אמרו לכם להישאר בכפר?

רזק : "לא. אסור להישאר."

המתבר : "לא היה דבר כזה?"

רזק : "לא."⁶⁰

לקראת סיום הראיון סיפר רזק עוד פרשה שזכר, שמזכירה חלק מסיפורו של אבו-פהמי :

...אני אמרתי לך, אני הייתי ילד, יעני, אוהב לשמוע, אוהב להבין. שאלנו, אז אמרו שמועד האנשים שלקחו אותם בשביל לאסוף את כל ההרוגים בועד הכפר, אז את... קטע אחד היה שבוועד הבחורים האלה היה אחד הרוג שאח שלו צריך להרים אותו. זה אמרו...

המתבר : "זה כבר אחרי שלושה ימים?"

רזק : "לא, לא. אותו היום..."

המתבר : "אותו היום."

רזק : "באותו היום, שאמרתי לך על בני הכפר..."

המתבר : "בזמן שאספו את הגופות."

רזק : "כן. אספו חלק מהגופות."

המתבר : "כן"

המשיך רזק :

אז אני שאלתי בן-דוד שלי, אומר : "אני - כאב לי על איזה אנשים" הוא אמר על איזה שם, אמרתי לו : "טוב, אז את..." קוראים למשפחה הזאת משפחת סלבוד, אם אני לא טועה.

המתבר : "סלבוד?"

⁶⁰ ראה: שם

ענה רזק:

כן. אני אומר לו: "מה היהו" הוא אומר לי: "באנו ל... הגענו לשמה, אז לקחנו את הגופייה"
[הכוונה: גופה], אח שלו, ובא חייל אחד ואמר: "אני רוצה להרוג, כן, מה שיש לך פה." הוא צריך,
היו להם שני שומרים יעני, חיילים, הצבא מהיהודים היה להם שניים, שניים-שלוש היה להם,
שומרים עליהם. אז הוא אמר: "אני רוצה להרוג אותם." חחשבון זה חמש, שבג-שמונה...

המחבר: "אלה שאספו את ה..."

השיב רזק והמשיך:

כן, שאוספים אותם. אז הוא אמר להם: "איך? אני חוזמתי עליהם, שאנו..." יעני, כאילו, יעני הוא
חזם על אלה, יעני צריך להחזיר אותם בחזרה. אז היה, איך שאני שמעתי, היה ויכוח חזק, אז הוא
בסוף אומר: "לפחות תן לי אחד!" תן לו אחד.

המחבר: "להרוג אותנו!"

רזק:

תן לי אחד. יעני כנראה, אז מה היה אחד קוראים לו מרשד. מרשד זה היה מטטורה והיה עובד
בויכרון וקצת הוא מבין עברית.

המחבר: "אחה."

רזק: "אז אמר להם חברה, כנראה הבחור הזה רוצה להרוג אותנו..."

המחבר: "איפה הוא עבד?"

רזק: "הוא עבד בויכרון."

המחבר: "בויכרון."

המשיך רזק לספר:

אז, הוא מבין קצת עברית, אז הוא אמר: "הוא רוצה להרוג אותנו אז אה... אתם תשבו." הם יושבים
כבר. אמר להם: "אף אחד לא יסתכל!" רוצה לקרוא ל... לאחד יעני, איך שהסכימו בין שני החיילים
והחייל ההוא הסכימו לפחות תן לו אחד. בחור אחד. אז אה... אז כנראה שני החיילים אמר: "טוב.
קנא למישהו... תיקח." אז הוא קרא, אז יצא הבחור הזה שאח שלו על ידו. תראה איזה מזל. יצא

והוא קרא אז הוא שם את הראש ככה אז אמר לו: "ותבוא." "מה יש?" אמר לו: "תסתדר, על הקיר."
על דם, יעני, לא, לא רחוק. אמר לו: "הוי אדוני, בשם אלוהים!" אין, אח שלו, אמר: "לא חשוב.
בשביל מה אתה נשאר?" על זה - הרג אותו.

המחבר: "והרג אותו!"

רוק: הרג אותו. יעני לא ראיתי, אני שמעתי מאנשים האלה שאספו את ה..."

המתבר: "יש עוד מישהו מהם שהוא בכפר?"

רוק: "לא. אם היו בגיל, בוא נגיד, 25 - 30, 1 - 50, כבר 70 - 80 שנה. זה כבר כולם. אולי ב... בחוץ מהכפר יש אבל

בתוך הכפר אין."⁶¹

השיחה עם רוק הסתיימה תוך הרגשה שעוד נותרו בזיכרוננו עוד ועוד סיפורים, אשר ייתכן
ויסופרו בפגישות נוספות, אם תהיינה.

שבועות אחדים לאחר הראיון, ערך המחבר סיור מקיף, בן מספר שעות, בשטח שעליו השתרע
בעבר הכפר טנטורה וכיום יושבים עליו קיבוץ נחשולים ומושב דור, בהדרכתו של רוק עשמאווי.
במהלך הסיור הצביע רוק על המקום על שפת הים, בו אספו את כל הכפר, גברים בצד אחד, נשים,
ילדים וזקנים בצד אחר. במקום זה, נזכר רוק, שרוקנו את כיסיהם של כל האנשים מכל חפצי
הערך שלהם, לתוך שקים והחרימו הכול, כולל טבעות נישואין, תכשיטים ועוד; הכול - חוץ
מבגדים.

נמר דייב עלי גירבאן

נמר דייב עלי גירבאן, יליד 1918, נולד בכפר גיסר א-זרקא והיה בנו של מחיתאר הכפר, דייב עלי
גירבאן. נמר, שהיה בן 30 בעת מלחמת 1948, סיפר כי לאחר שה"הגנה" סגרה את הכביש הראשי
חיפה-תל אביב נוצר פחד מפני היהודים בכפר גיסר א-זרקא ואז החליט אביו להעביר את
המשפחה לטנטורה, שהיה מקום שקט. אביו של נמר, המחיתאר דייב, היה מביא קמח מחיפה
ומחלק אותו בגיסר א-זרקא, איתו נשמר הקשר בדרך שעברה לאורך החוף, על חמורים ובעגלות.
משפחת גירבאן - אביו המחיתאר, שמונה אחים, שלוש אחיות ומשפחתו של נמר - שהו בטנטורה
במשך ארבעת החודשים האחרונים לקיום הכפר טנטורה, עד לכיבוש הכפר. לנמר היו ב - 1948
חמישה ילדים: ילד אחד וארבע בנות. ב - 1997, בעת הראיון, היו לנמר 13 ילדים. לדברי נמר, הם
חשבו שטנטורה תעשה שלום עם היהודים וכי הם יישארו שם לחיות, אך כידוע, לא כך קרה. נמר
לא ידע להסביר מדוע לא נעשה שלום בין היהודים לבין טנטורה. הוא סיפר כי יעקב אל-מחיתאר

⁶¹ ראה: שם.

מזיכרון-יעקב הגיע לטנטורה, פנה לאביו של נמר והציע לו שידבר עם אנשי הכפר וישכנעם להיכנע ויישאר הכפר על מקומו, אלא שהדבר לא התרחש והכפר לא נכנע. נמר סיפר כי אנשי טנטורה אמרו אז שאין להם צורך ולא יאה להם, שיבוא אחד מעיווארני ויסדר עבורם שלום עם היהודים. הכפר גיסר א-זרקא נקרא בזמנו עיווארני, על שם המילה עיור, שפירושה בערבית אזור של ביצה ומים ואנשיו לא נחשבו כשווי ערך לאנשי טנטורה, שהיה כפר מבוסס ועשיר, ובו אנשים מן המעמד העליון, חברתית וכלכלית. לפי נמר - היהודים מזיכרון-יעקב, בנימינה ועתלית הציעו לטנטורה לעשות שלום ("יסולחה") עם היהודים, אך ללא הצלחה. לכך צירף נמר גם תקרית שאירעה באותה תקופה לאיכר מזיכרון-יעקב שחרש את שדהו ליד טנטורה ונפגע מכדור שירו בו אנשי טנטורה, דבר שהרגיז מאד את הזיכרונים שהשקיעו מאמצים להשכין שלום בין טנטורה לבין היהודים. על פי נמר - כשבוע ימים לאחר מכן, באחד הלילות, בשעה אחת וחצי לפנות בוקר תקפו היהודים את טנטורה וכבשו את הכפר בקרב שנמשך עד למחרת היום בשעה עשר לפני הצהרים. גם נמר, כמרואיינים ערבים אחרים דיבר על כך שהיהודים הגיעו ברכבת, בקרונות משא. נמר סיפר כי לקחו את כל הכפר לשפת הים וערכו חיפושים בבתים, בבגדים ובכל המקומות.

[בנקודה זו בסיפורו של נמר חדל מכשיר ההקלטה של המחבר - המראיין לפעול והמידע החשוב של הדקות הבאות של דבריו, עד לחידוש ההקלטה, מתבסס על רשימותיו של המחבר שנכתבו במקביל, בעת הראיין].

דברי נמר בהקלטה נקטעו כשאמר שנהרגו 85 בחורים ובחורות, מתוכם - חמש בחורות. ברשימות המחבר נכתב:

באו עם רשימת שמות מוכנה. הקריאו שמות וכול שם שקראו - הלך הצידה. לקחו אותם לבית הקברות וירו בהם שם. בערך עשרה אנשים לקחו לבית הקברות ויותר נהרגו במלחמה. חייל אחד היה קצין שמשון מגבעת-עדה ויואל סמסנוב מבנימינה. שמשון לקח אותי ואבי ועוד אחד מחמד, השעינ אותנו לקיר ורצה להרוג אותנו, כי באנו מחוץ לטנטורה. הוא חשב שנלחמנו שם. בא יעקב אל-מחיתאר ואמר לשמשון להרים ידיו מאיתנו ולהסתלק מאיתנו, שאלה הם חברים שלו, אף על פי שגם שמשון הכיר אותנו. גם יואל סמסנוב היה שם וגם הוא וגם שמשון היו בין אלה שלקחו את האנשים לבית הקברות וירו בהם. בסך הכול הלכו בטנטורה 80 גברים וחמש בחורות. בילדות וילדים לא פגעו כלל. באותו היום לקחו אנשים מטנטורה שחפרו בור אחד גדול ושם קברו את כולם. אספו את הגופות באלונקה וריכזו לבור אחד.⁶²

⁶² ראה: מתוך רשימות המחבר מן הראיין עם: נמר ד"ב עלי בראיון ביום 13.3.1997.

Handwritten notes and signatures in the right margin, including the name "יעקב" and other illegible markings.

412 *למה?*

למה?

לפי סיפורו של נמר - 85 הגופות שנהרגו לדבריו באותו היום בטנטורה - נאספו ונקברו באותו היום בידי בני טנטורה. מאחר ועל פי הידוע לנו מראיונות עם אחרים, ממסמכי הצבא וכן גם ממסמכיו של יעקב אל-מחיתאר כי גופות של הרוגים בטנטורה נאספו עוד מרחבי הכפר משך כמה וכמה ימים, ניתן לשער, על-פי עדויות אחרות, בלי לדעת זאת בוודאות כמובן, כי מלבד 85 ההרוגים עליהם דיבר נמר היו עוד הרוגים נוספים, שנאספו אל בית הקברות בימים שלאחר מכן. כשמתחדשת ההקלטה מוודא המחבר עם נמר, את העובדה שהוא ראה באותו היום, בין החיילים את צבי שצמן, אחיה של שרה סמסונוב, רעייתו של יואל, ומאחר שהן סמסונוב והן שצמן לא היו חיילים בחטיבת "אלכסנדרוני", אפשרי להניח שכבר בשלבים הראשונים שלאחר כיבוש טנטורה היו והגיעו לכפר אזרחים לא מעטים מן הסביבה. מכיוון שאנשים אלו לא היו חיילים או מגויסים, יש לציין שאיננו יודעים בדיוק לאיזו מטרה הם הגיעו לטנטורה באותו הבוקר, של ה- 23.5.1948.

הוא (נמר) אומר שאתה אומר שעמדו עם הרשימות ולקחו אנשים הצידה. היו הרבה חיילים אתה

בהמשך סיפר נמר על העברת הבחורים בחמש או שש מכוניות למשטרת זיכרון-יעקב, למשך יומיים, ועל כך שהם הועברו משם למקומות מאסר אחרים כמו אם-ח'אלד (מקום העיר נתניה כיום), גיליל וצרפאנד. על הילדים והבחורות סיפר נמר שהלכו ברגל לפרידיס.

לאחר מכן חזרה השיחה לעסוק באשר התרחש בכפר, בטנטורה, לאחר כיבושו, והתנהלה כדלקמן:
המחבר שאל:

מה אתה זוכר, בזמן שאתה אומר שעמדו עם הרשימות ולקחו אנשים הצידה. היו הרבה חיילים אתה אומר והיו הרבה מטנטורה.

נמר: "כן."

המחבר: "חוץ מהחיילים האלה שהתעסקו איתם, היו הרבה חיילים אחרים. הם זיברו, הם אמרו משהו, מה הם עשו?"

נמר: "לא דיברו שום דבר."

המחבר: "יעני, כולם הסכימו?"

נמר: "כן."

המחבר: "יואנשים מהכפר - פחדו?"

נמר: "כן."

המחבר: "האנשים בכפר ששמעו שבחורים בצלוני ובוזה, ובוזה, הם ידעו למה, לוקחים אותם?"

נמר : "עני, החיילים לקחו..."

המחבר : "חיילים באו עם הרשימות."

נמר : "כן."

המחבר : "אז ברשימות האלה היו שמות של מה? של אנשים שהם ידעו אותם?"

נמר : "כן."

המחבר : "מה הם עשו האנשים האלה?"

נמר : "לא עשו שום דבר. לקחו אותם. אמרו להם החיילים אנחנו צריכים לקחת את המתים בשביל בית הקברות."

הלכו."

המחבר : "לא אבל, כשאתה אומר שבחרו לפי הרשימות."

נמר : "כן."

המחבר : "הרשימות האלה מאיפה באו?"

נמר : "מן הכפר. מאיפה באו?"

המחבר : "לא, אבל."

נמר : "מן הכפר שלהם באו?"

המחבר : "היהודים באו עם רשימה."

נמר : "כן."

המחבר : "מי נתן ליהודים את הרשימה? מאיפה הרשימה הזאת?"

נמר : "מן הכפר."

המחבר : "מן הכפר?"

נמר : "כן, כן."

המחבר : "זאת אומרת, היו בעצם אנשים מטנטורה..."

נמר : "יש אנשים מטנטורה רוצים שלום. יש אנשים לא רוצים שלום. יש ויש."

המחבר : "כן."

נמר : "מי רוצה שלום - הוא נתן ה..."

המחבר : "שמטרו את השמות."

נמר : "כן. מי לא רוצה שיעשה שלום..."

המחבר : "עכשיו, עכשיו השמות האלה זה שמות של אנשים שמה היה איתם? שהם, יעני, התנגדו, שהם..."

נמר : "עניד הם הראש הכפר, כך, משפחות גדולות..."

המחבר : "אחראים כאלה. (שתיקה) זאת אומרת בעצם, אלה היו אנשים ששיתפו פעולה עם היהודים."

נמר : "כן."

המחבר : "אז מסרו להם שמות עוד קודם."

נמר : "קודם. כן."

המחבר : "יום, יומיים, שבוע."

נמר : "י... או... לפני... (שתיקה)"

המחבר : "בעצם, אני מבין שהאנשים האלה הם, פחות או יותר, שיתפו פעולה עם המודיעין של הצבא."

נמר : "כן."

המחבר : "יודעו בכפר מי האנשים האלה?"

נמר : "לא. אף אחד... אם הם יודעים - יהרוג אותו (צוחק). אתה מבין זה?"

המחבר : "אבל ידעו שיש."

נמר : "כן."

שתיקה ארוכה.

המחבר : "היו אנשים בכפר מ..."

נמר : "מחוץ לארץ?"

המחבר : "סוריה, עראק, משהו?"

נמר : "לא, לא, לא."

המחבר : "בכלל לא?"

נמר : "לא היה אף אחד."

המחבר : "לא סורים...חיילים אני מתכוון. לא סורים ולא עראקים?"

נמר : "לא, לא, לא היה."⁶³

על פי השיחה עם נמר - אין ספק כי לפי הידוע לו, לנמר, היהודים שהוציאו להורג תושבים בטנטורה לאחר כניעת הכפר, בחרו אותם על פי זיהויים, בהתאם לרשימות שהיו מוכנות אצלם מבעוד מועד, עוד בטרם כניסתם לכפר. לפי המשתמע מדברי נמר - ככול הנראה היה ידוע בטנטורה כי קיימים היו משתפי פעולה עם היהודים בתוך הכפר, אך לא ידעו מי הם בטרם הקרב. למשתפי הפעולה הללו ייחס נמר את מסירת השמות וזיהויים.

נמר סיפר עוד בהמשך על הנשק שהיה לאנשי טנטורה, על מקלע הברן האחד שהועבר לאחר נפילת בית הספר בצד המזרחי של הכפר לעמדת בית החרושת בצד הצפוני של הכפר, להמשך המערכה ועל כך שחוץ ממנו - לא היה נשק אוטומטי בכפר, על כך שהמלחמה נמשכה מן השעה אחת וחצי

⁶³ ראה: ראיון אישי שערך המחבר עם נמר ד"ב עלי בראון ב - 13.3.1997.

בלילה ועד עשר לפני הצהרים וכי לאחר מכן ריכזו את כל הכפר על שפת הים, בחורים לחוד ובחורות, ילדים וזקנים בנפרד, ושמעם לקחו את עשרת הבחורים לבית הקברות. נמר לא ידע, או לא זכר מה היו מספרי התושבים בטנטורה ובשאר הכפרים וכשנשאל דיבר על כ- 5000 תושבים בטנטורה ובעין-עזאל וכ- 4000 תושבים בפרידיס, בעוד שידוע לנו שבטנטורה היו ב- 1948 בין 1800 ל- 1700 תושבים, בעוד בפרידיס היו כ- 700 תושבים בלבד.

אניס דייב עלי גירבאן

1936 - א' 14 יולי 1922

אניס דייב עלי גירבאן, אחיו הצעיר יותר של נמר, יליד 1922, סיפר על עצמו שעבד כשוטר במשטרת חדרה במשך 12 שנה והשתחרר מן השירות הבריטי כאשר עזבו הבריטים את הארץ. אניס סיפר כי לאחר שחרורו מן השירות אצל הבריטים כמעט והתגייס שוב למשטרה אצל היהודים, אך אביו התנגד לכך ולכן הוא ויתר. לאחר מכן סיפר אניס גם על איזו הלשנה שגויה שכמעט עלתה לו בחייו. אדם בשם אניס דייב אבו ענאיא מעין עזאל הרג קצין יהודי של האצ"ל מבנימינה, והיה חשש שההאשמה על כך תחול על אניס דייב עלי גירבאן, בגלל הדמיון של השם. אניס ידע לספר שהריגת הקצין מבנימינה נעשתה על ידי אבו-ענאיא ועוד אדם בשם חסיין פאדי נגיאר וכי הוא, אניס דייב עלי גירבאן היה מוכר כאדם טוב והגון על ידי מרים [כוונת אניס הייתה למרים גולדברג, בעלת המסעדה הידועה ליד סיבוב בנימינה], בעלת המסעדה, שהכירה אותו עוד בילדותו, וכן רבים מלקוחותיה, וכי גם יעקב אל-מחיתאר היה מוכן לערוך בשבילו ובשביל יושרו. על חסיין פאדי נגיאר אמר אניס כי נכלא וישב במאסר ועל אניס אבו-ענאיא סיפר אניס שהוא ברח לאזור טול-כרם וכי חוסל שם בידי יהודים. אניס סיפר שהוא ומשפחתו היו בטנטורה אולי שלושה חודשים, או אולי חודשיים. הוא לא זכר בדיוק. על פנייתו של יעקב אל-מחיתאר לטנטורה להיכנע ולהישאר במקומה סיפר אניס כי קיבל מכתב מיעקב אל-מחיתאר, מסר אותו לאביו והם הלכו למסור את המכתב למועצה המקומית של טנטורה. כשקיבלו את המכתב במועצה המקומית התנפלו על משפחת גירבאן, טענו שהם מרגלים וכי לא יניחו להם להישאר בטנטורה אפילו שעה אחת. גירשו אותם מן הכפר על כול תפציהם, הם ומחצית מאנשי גיסר א-זרקא שהיו אז בטנטורה. לאחר מכן הם חזרו בדרך הים. אניס סיפר כי מסר ליעקב אל-מחיתאר על כשלון השליחות, אך ביקש ממנו, שאם ייכנסו היהודים לטנטורה, שידע היכן הם גרים, "בהתחלת טנטורה", על מנת שלא יאונה להם כול רע. יעקב אל-מחיתאר לקח עליו ועל צווארו את שלום משפחתו של אניס והם נפרדו לשלום.

היוסטיס
אניס דייב עלי גירבאן
1936 - א' 14 יולי 1922

מתגלה כאן, ולא לראשונה, תופעה, שרבים, יחסית, הם אלו שהיו מעורבים אישית, או בני משפחותיהם, בניסיונות הנפל לנהל עם טנטורה משא ומתן לכניעת הכפר בטרם הקרב, הן בצד היהודי והן בצד הערבי.

על פי תיאורו של אניס, כבר באותו לילה הייתה ההתקפה היהודית על טנטורה: התקפה רבתי מכול הצדדים – מן הרכבת, מן הים ומכול הצדדים. על פי אניס, ב - 7.30 בבוקר היו כולם על חוף הים, כול אחד ידיו מורמות מעל ראשו. על מה שהתרחש עם כיבוש הכפר ולאחריו סיפר אניס:

ליכה, ירדו כל היהודים על הטנטורה. מרכבת, מהים, מכול המקומות מכול הצדדים. מותחלים עם יריות, פצצות, אל תשאל. כבשו את הטנטורה. בשעה 7.30 היינו כולנו על יד החוף. כל אחד ידיים שלו על הראש.

המתבר: "רגע... 7.30 בבוקר!"

אניס:

כן. שעה 7.30, בנות וזה, וכולנו, כולנו על יד החוף. ידיים על הראש. נהרגו אולי שבע-שמונה, בסוף הרגו אולי 14 - 15, לא, הרגו אותם.

המתבר: "רגע, רגע. נהרגו, אתה אומר, במלחמה עצמה?"

אניס: "במלחמה - שבע, ואחר-כך מותחלים. יבוא אחד, ככה מכוסה את הראש שלו, העיניים שלו רק בחוץ."

המתבר: "למה?"

אניס: "אומר זה, אם אומר עלי אני - כבר אני גמרתני, חילס. הורגים אותו. הרגו, אדוני, 27 איש"

המתבר: "לפי מה?"

אניס השיב:

אני לא יודע. הבן אדם הזה מה שאני אמרתי לך מכסה הראש שלו ככה והעיניים שלו טוב אתה רואה אותם, אתה לא יכול להכיר אותו. הוא אומר עלי, זה, גמרנו, אין פתרון.

המתבר: "כול מי שהוא סימן?"

אניס: "כן. הוא נמר."

המתבר: "יח בן."

417

אניס : "גמרו, בטח. וואלה, אחרי חצי שעה."

המחבר : "27 אנשים?"

אניס : "כן. בסוף בא יעקב אפשטיין."

המחבר : "אחרי חצי שעה?"

אניס : "כן, יעקב אפשטיין המחיתאר, ויש לו עוד חברים אה..."

המחבר : "יעני בערך בשעה שמונה?"

והמשיך אניס :

בשעה שמונה ככה, באו כול הנזולים מהזיכרון, באו גם גדולים מבנימינה, אמרו : "איפה ג'סר א-זרקא?" אמרו : "הנה, 27 איש." אמר : "תשאירו אותם בצד. אסור אחד ינגע בג'סר א-זרקא!"

המחבר : "אה, מזרקא זה חיו גם 27?"

אניס : "כן, היה. כן, אנחנו ברחנו, פחדנו, ורוצים לחזור. ח'לס. מתי אמרו לנו יאללה תעלו..."

המחבר : "לא, אותה אמרת לי הרגו 27 איש."

אניס : "אה, מה, הרגו 27 מטנטורה, לא מאצלנו."

המחבר : "אבל גם מזרקא היו 27 איש?"

אניס : "אה, היינו אנחנו 17, 27 איש, נכון בדיוק יעני. לא יותר לא פחות."

המחבר : "זאת אומרת הם הפריזו אתכם הצידה."

אניס : "אני, אנחנו. אה... נתנו לנו לשבת בצד. בצד. אף אחד לא נגע בנו."

המחבר : "כן."

אניס : "בסוף, יא חביב עיוני, בא אחד, אולי אתה מכיר את שמשון?"

המחבר : "לא. איזה שמשון, מה השם שלו?"

אניס : "אה... שמשון דוירי."

המחבר : "דוירי?"

אניס : "כן."

המחבר : "דוירי?"

אניס : "מן אל-מראח."

המחבר : "איך?"

אניס : "מן אל-מראח. אל-מראח"

המחבר: "מראחז"

אניס: "כן."

המחבר: "מראח זה..."

אניס: "על יד נבעת עדה, הוא גבעת עדה פה, שמה, מראח."⁶⁴

לאחר גמר ההסבר שגבעת עדה שמה בערבית הוא מראח, סיפר אניס על תפיסתו של חסיין פאדי נגיאר, על היחלצותו של רחביה אלטשולר (שהעסיק אותו ואת אביו) לטובתו, על אי רצונם שלו ושל בני משפחתו לעבור אל השטח שבשליטת הערבים. אחר-כך סיפר אניס על עוד פרשיות שזכר עם יקפה שדמי, שהיה קצין גבוה בצבא, ועל המאסר והשחרור שלו ושל בני משפחתו בעזרת שדמי.⁶⁵ אניס עוד סיפר על כך שכאשר השתחררה משפחתו מן הכלא האשימו אותם אנשי גיסר א-זרקא בכך שהיו מרגלים לטובת היהודים, החרימו אותם ואיש לא הסכים לדבר איתם. בין יתר דבריו סיפר אניס כי כול הדברים כתובים אצל יעקב אפשטיין בניירות, שכן יעקב אפשטיין היה כותב הכול בספר גדול, על כול מה שהתרחש. לאחר מכן התנהלה שוב שיחה קצרה על הרג תושבי טנטורה ביום נפילת הכפר, לאחר הכיבוש, על בריחת האנשים לטוריה באמצעות הסירות, על הנשק בטנטורה וכן על אוצרות הכסף והזהב של אנשי טנטורה שנלקחו על ידי הצבא:

המחבר: "עכשיו תגיד לי משחו אחר, בלילה הזה של טנטורה."

אניס: "כן."

המחבר: "שאתה אומר שהרגו 27."

אניס: "נכון."

המחבר: "מי היה שם בזמן שהרגו?"

אניס: "מי ה..."

המחבר: "מי הרגו?"

אניס: "החיילים."

המחבר: "יעני, כמה חיילים היו שם בערך?"

אניס: "היו הרבה. איך אתה מכיר. אולי, אולי 200-300 איש."

המחבר: "200-300 חיילים היו."

אניס המשיך:

⁶⁴ ראה: ראיון אישי שערך המחבר עם אניס ד"ר עלי ג'רבא, ב- 13.3.1997.

⁶⁵ המדובר הוא בישכה שדמי, שהיה, מספר שנים לאחר מכן, ב- 1956, המפקד האחראי שנשפט, בגין הטבח שהתרחש בכפר-קאסם.

כן, ואתה לא מכיר מי זה ומי זה. ירדו מהרכבת כמו, אתה יודע כמה? הא, הא, הא, אל תשאל. כמו
70. אתה ממ... מהירות אתה לא שומע את ה... אפילו הילד שלך יגיד לך: "אבא." ברוך השם.

המחבר: "וכמה אנשים היו מחכמו?"

אניס: "מהכפר שלנו – היו לנו, כולנו 27 איש."

המחבר: "לא, מטנטורה?"

אניס: "טנטורה היה כמעט 480."

המחבר: "480?"

אניס: "480 איש. ברחו כולם לסוריה. בסירונ. היה הרבה אנשים. אבל ברחו לסוריה."

המחבר: "ברחו בסירות לסוריה?"

אניס: "לסוריה. כן."

המחבר: "ממה שאתה זוכר, כמה תושבים בערך היו בטנטורה קודם?"

אניס: "אולי, יותר מ – 700 – 800 איש."

המחבר: "800 – 700 איש?"

אניס: "איש, כן."

המחבר: "אה... עכשיו הה..."

אניס: "כן."

המחבר: "הנשק. איזה נשק היה בטנטורה?"

אניס: "בטנטורה היה סקן. היה בן גאן (תכונה למקלע בן) אחד. בן גאן."

המחבר: "כן."

אניס: "והיה יומי. והכול חרטוש [בעברית: רובי ציד]. אתה..."

המחבר: "ועבד?"

אניס: "אתה לא מכיר חרטוש מה זה. שניים, אה..."

המחבר: "שני קנים?"

אניס: "רובי ציד."

המחבר: "רובי ציד?"

אניס: "כן. רובי ציד. ו... כמה אקדחים. וואלה, חצי מהם לא עובד. הא, הא, הא, זה מה שהיה."⁶⁶

⁶⁶ ראה: שם.

ראוי לציין, שאניס דיבר על כך שבכול מערך ההגנה של טנטורה היה מקלע ברן אחד, אותו אף העבירו מן המזרח, מעמדת בית הספר שנכבשה אל עמדת בית החרושת שבגזרה הצפונית, לעומת מה שזכר אבו-משאייח, שטען שראה במו עיניו שניים ואולי שלושה ברנים, בידי החיילים הזרים. מאחר והחיילים הזרים, גם על פי אבו-משאייח לא היו בטנטורה בעת הקרב ולא לחמו, יש להניח שהמידע על ברן אחד בטנטורה – אמין יותר.

בהמשך התייחס אניס לנושא עושרם של אנשי טנטורה, ועל מה שקרה, בעיקר לכסף ולזהב של תושבי הכפר עם כיבושו.

המתבר: "אני שמעתי, אני לא יודע אם זה נכון, שהיה לאנשים בטנטורה הרבה כסף והרבה זהב."

אניס: "כן. היה פחים."

המתבר: "פחים?"

אניס שב ואישר:

פחים. פחים. אתה יודע איפה זה היה, הרטו את הבית, היה בית על יד הים. בקומה שלישי, שני, היה מכסים מקום אחד, מכסים את הכול, ו...זה, מכסה אותו בבטון, ו... אני לא יודע מי לקח אותו.

המתבר: "אז כן היה זהב לאנשים."

אניס: "כן. היה זהב, היה כסף. הרבה, הרבה, הרבה הרבה כסף."

המתבר: "ולאן זה הלך כול זה?"

אניס: "מי לקח אותו, הצבא."

המתבר: "הצבא?"

אניס: "הצבא. מי ייקח אותו! רק הצבא. מי ייקח אותו?"

המתבר: "כי אני שמעתי שחלק מהאנשים של טנטורה חזרו אחרי כמה ימים לחפש את ה..."

אניס הסביר בפרוטרוט:

היו. היו. לקחו וחצי הרגו אותם. בלילה. היו מחפשים. הרגו אותם. אבל יתר – לקחו את הצבא. יתר – לקחו את הצבא, כול הכסף, כול הזהב. אני, על ידי היה ערימות ככה. לוקחים מהבחורות מהבנים, מהאנשים, כול הכסף לקחו אותו הצבא, הכול לקח אותו הצבא. וואלה אמר להם יקב אפשטיין: "תראו! אל תקחו את הכסף שלהם, תשאיר אותם, שנזרק אותם ל... יותר טוב לעבדאללה, מלך חוסיין, יותר טוב, ירדן, יותר טוב מה ש... שיחיו. מה אתם רוצים, אה? לא שמעו. אני אגיד לך, היו כמה ממזרים מהצבא, זה אחד היה מבנימנה, מ... אחד ממראח, הוא זה, זה, היה שמשון, כול ה..."